
KULTURMILJÖUTREDNING OCH ANTIKVARISK KONSEKVENSANALYS

UPPDRAG: Uppsala, Eriksberg 33:1
FASTIGHET: Eriksberg 33:1
KOMMUN: Uppsala
BESTÄLLARE: Uppsalahem AB
ANSVARIG: Martin Åhrén
DATUM: 2025-07-05

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Administrativa uppgifter	3
Bakgrund och orientering	3
Inledning.....	4
Metod.....	4
Avgränsning.....	4
Juridiska förhållanden	4
Riksstressen	4
Översiktsplan.....	4
Planprogram.....	4
Detaljplan	5
Fornlämningar	5
Historisk bakgrund	5
Kulturhistorisk värdering.....	7
Värdebärare	7
Antikvarisk konsekvensanalys	8
Föreslagna förändringar	8
Förslagens påverkan på områdets kulturvärden (PBL 2 och 8 kap.)	8
Bildbilaga	9

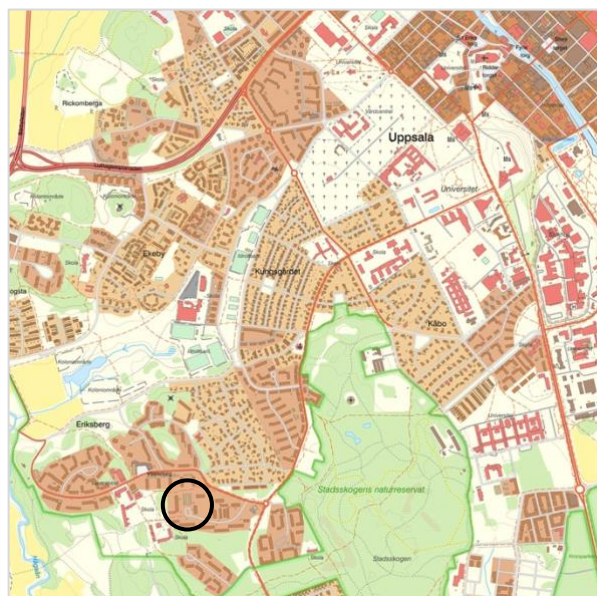
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Kommun	Uppsala
Stadsdel	Eriksberg
Fastighet	Eriksberg 33:1, Marmorvägen 13
Detaljplan	<i>Eriksberg 27:1 m.fl.</i> 2018-05-21, PBN 2015–002807 (beslut om planuppdrag)
Fastighetsägare	Uppsalahem AB
Beställare	Uppsalahem AB
Kontaktpersoner	Mikaela Arvidsson
Uppdragsansvarig	Martin Åhrén, certifierad sakkunnig KUL, nivå K
Uppdragets omfattning	Kulturmiljöutredning och antikvarisk konsekvensanalys
Inventering	2025-06-30
Rapportdatum	2025-07-05

BAKGRUND OCH ORIENTERING

År 2018 fattade Uppsala kommun beslut om ett planuppdrag för centrala Eriksberg med ambitionen att förtäta genom uppförandet av omkring 400 lägenheter i nya bostadshus. Fastighetsägaren Uppsalahem avser att tillföra drygt tio byggnader i form av lameller och punkthus med inslag av verksamheter och en förskola. Förtätningen planeras i första hand kring skivhusen längs Granitvägen men även i den västra delen av fastigheten Eriksberg 33:1. För att möjliggöra förslaget krävs att en tidigare panncentral inom fastigheten rivs. Till följd av detta har Uppsala kommun ställt krav på en kulturmiljöutredning av panncentralen och en konsekvensanalys av en eventuell rivning. Hus o Historia har engagerats för uppdraget av Uppsalahem i egenskap av antikvariskt sakkunnig.

Planområdet ligger i centrala Eriksberg, sydost om Västertorg, och panncentralen ligger i planområdets södra spets. Strax intill finns ett litet skogsområde och väster och sydväst om detta ligger Eriksbergsskolan och Hågaladsskolan.

Karta och flygfoto för orientering med fastigheten Eriksberg 33:1 respektive panncentralen inringade. Från www.lantmateriet.se 2025-07-01.

INLEDNING

Denna kulturmiljöutredning och antikvariska konsekvensanalys baseras på platsbesök för inventering av stadslandskapet och bebyggelsen, litteraturstudier samt studier av historiska kartor och bilder. Uppdraget är koncentrerat till den tidigare panncentralen men utredningen berör även den närmast liggande samtida bebyggelsen.

Analysen är en arbetsmetod för att studera, beskriva och värdera byggnaden i relation till omgivningen för att belysa egenskaper och historiska spår som kan vara av betydelse för den framtida utvecklingen. Byggnadens kulturvärden har kartlagts och beskrivits för att bedöma påverkan på kulturmiljön och stadslandskapet vid en rivning.

Utgångspunkten för utredningen är de direktiv som förmedlats av Uppsala kommun via Uppsalahem i mail till Hus o Historia 2025-05-08.

METOD

Med hjälp av tillgängliga arkivhandlingar, äldre fotografier och kartöverlägg har områdets historiska förhållanden kunnat kartläggas för att jämföras med hur området ser ut idag. Utgångspunkten för bedömningen av bebyggelsens kulturvärden är Riksantikvarieämbetets rapport *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval* (2015) samt Boverkets tolkning av begreppet särskilt värdefull byggnad (plan- och bygglagen 8:13).

AVGRÄNSNING

Kulturmiljöutredningen utgår från den aktuella byggnaden (panncentralen) men med utblickar mot den omgivande samtida bostadsbebyggelsen. Tidsmässigt avgränsas utredningen till strax före områdets utbyggnad vid mitten av 1900-talet fram till idag.

JURIDISKA FÖRHÅLLANDEN

RIKSINTRESSEN

Området omfattas inte av riksintresse för kulturmiljövård.

ÖVERSIKTSPLAN

I den gällande *Översiktsplan 2016 för Uppsala kommun* framgår att Eriksberg är ett betydelsefullt område i Uppsalas framtida tillväxt. Västertorg är en stadsdelsnod där *lokal service och tät bebyggelse fortsatt att utvecklas* till planeringshorisonten, år 2050. I planen framgår även att Eriksberg inte ingår i något särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt beslut i kommunfullmäktige.

PLANPROGRAM

År 2017 godkände plan- och byggnadsnämnden inom Uppsala kommun *Eriksberg och Ekebydalen – Planprogram 2017* (PBN 2015–000015) vilket är en utveckling av översiktsplanen som mer detaljerat redogör för programområdets framtida utveckling. I sammanfattningen framgår syftet:

Programmet gör det möjligt att bygga cirka 2 400 nya bostäder i stadsdelen men ger också utrymme för nya verksamheter, mer handel, förskolor, skolor och annan service, samt utveckling av parker och torg. Den nya bebyggelsen koncentreras till olika delområden i Eriksberg. De centrala delarna av Eriksberg, det vill säga Västertorg och dess närmaste omgivning, ska i linje med kommunens översiktsplan utvecklas till en stadsdelsnod.

Enligt programmets markanvändningskarta skall den aktuella fastigheten utvecklas för bostäder med *nya kvarter och större kompletteringar inom befintliga kvarter.*

I samband med programarbetet genomförde Tyréns en kulturmiljöutredning av programområdet (*Kulturmiljöutredning Eriksberg*, 2015-12-03). Utredningen redovisas i delområden där den aktuella fastigheten ingår i *Skivhusbebyggelse – Moränen, Lågberget, Marmorn och Kalkstenen*. Här framgår vad som är karaktäristiskt för delområdet som helhet och här listas också dess värdebärande karaktärsdrag:

- *Helhetsmiljö med tydlig funktions- och trafikseparering*
- *Storskalig, stram och repeterande arkitektur*
- *Luftig och rytmiskt placerad skivhusbebyggelse*
- *Terränganpassning*
- *Omgivande grönstruktur av bevarad naturmark*
- *Centrala gatustråk med karaktärsgivande trädrader*
- *Finmaskigt nät av tydliga gångstråk*
- *Gårdsmiljöer av bevarad naturmark med uppvuxna träd och berg i dagen.*

I beskrivningen framgår även att *skivhuskvarteren har genomgått omfattande ändringar ifråga om byggnadernas arkitektoniska uttryck* vilka inkluderar bland annat tilläggsisolering av fasaderna samt byte av dörrar, fönster och balkongfronter. Bostadshuset inom fastigheten Eriksberg 33:1 har bedömts vara *byggnader med visst kulturhistoriskt värde* (markerade med gult). Den före detta panncentralen har dock bedömts vara en *byggnad med särskilt kulturhistoriskt värde* (markerad med grönt). Bedömningarna av det kulturhistoriska värdet följer en fyrgradig skala: grått – begränsat kulturhistoriskt värde, gult – visst kulturhistoriskt värde, grönt – högt kulturhistoriskt värde och blått – mycket högt kulturhistoriskt värde. En rimlig tolkning av skalan är att gröna och blå byggnader kan anses vara särskilt värdefulla i enlighet med plan- och bygglagen 8:13.

DETALJPLAN

Det är fortfarande den ursprungliga stadsplanen från 1959 som gäller för den aktuella fastigheten (Uppsala kommuns akt 0380/177). Till följd av planens ålder saknas q- och k-bestämmelser och användningsbestämmelsen för byggnaderna är huvudsakligen bostadsändamål. Den aktuella byggnaden har bestämmelsen J – *område för värmecentral m.m.*

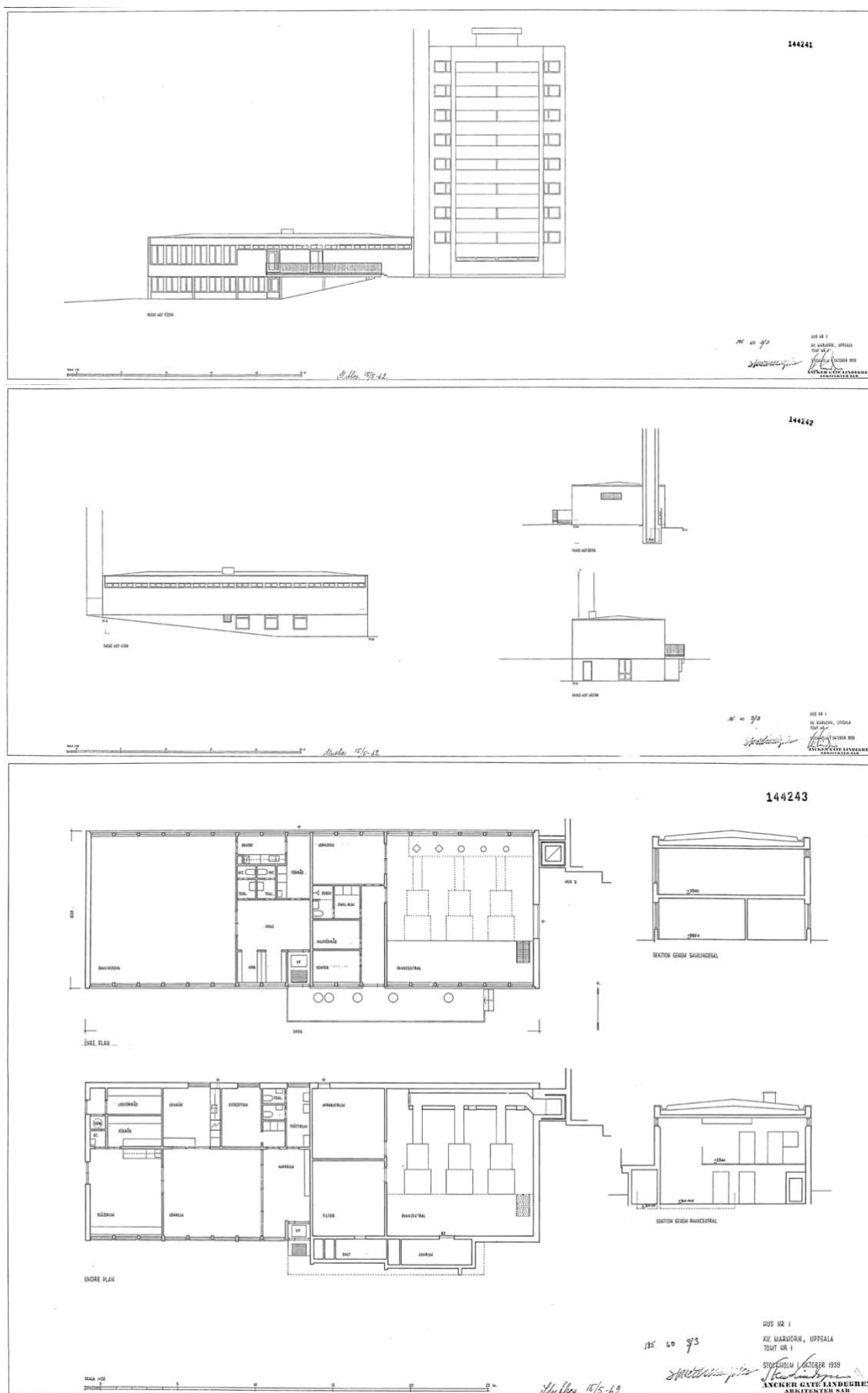
FORNLÄMNINGAR

Det finns inga registrerade fornlämningar inom planområdet.

HISTORISK BAKGRUND

Ända fram till 1920-talet var dagens Eriksberg ett stycke skog på behörigt avstånd från Uppsala stad. Men under mellankrigstiden påbörjades utbyggnaden av egnahemsområdet i den östra delen av stadsdelen. Under 1940-talet tog flerbostadshuset i bland annat Sommarro och Gustavsberg vid och med det fanns en sammanhängande bebyggelse från stadskärnan till Eriksberg. Det stora tillskottet av bostäder i stadsdelen skulle dock komma under slutet av 1950- och början av 1960-talet då bland annat kvarteren Marmorn och Moränen uppfördes efter ritningar av arkitektkontoret Ancker Gate Lindegren. Strax därefter byggdes även Eriksbergsskolan och Hågaladsskolan vilka skapade en ”komplett” stadsdel tillsammans med Eriksbergskyrkan och det centrum som byggts kring Västertorg.

Panncentralen uppfördes tidigt för att kunna serva de bostadshus i kvarteret Marmorn som byggdes 1960–62. Och med den inrättades även en förskola som gav viss frihet till områdets gifta kvinnor. Panncentralen var i bruk under följande decennier men området kom med tiden att kopplas in på fjärrvärmesätet. Inga utvändiga men två invändiga ombyggnader har genomförts, 1993 och 2001.

Originalritningar till panncentralen signerade Ancker Gate Lindegren Arkitekter 1959. Utförandet stämmer väl med hur byggnaden ser ut idag. Planlösningen och rummens olika funktioner är däremot väsentligt annorlunda. Ritningar ur Uppsala kommuns ritningsarkiv.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Eriksberg står som typexempel på bygget av det svenska välfärdssamhället under efterkrigstiden. Goda bostäder i välplanerade områden, dagligvaruhandel i stadsdelscentrum, samhällsservice och en tydlig anpassning till vad som börjat bli var mans egendom – bilen. Med ett stort antal bostäder och ett lokalt centrum följde behovet av skolor och emellanåt inrättades även förskolor som gav de gifta kvinnorna möjligheten att arbeta, en möjlighet som inte var självklar vid denna tid. För att försörja de nya husen med värme byggdes panncentraler vars skorstenar blev lika typiska inslag i områdena som den bevarade naturmarken.

Panncentralen i kvarteret Marmorn samlar två funktioner som är tydliga uttryck för sin samtid. Byggnaden är i sin tur ett tydligt uttryck för den rådande, internationellt influerade modernistiska arkitekturstilen. Till skillnad från de intilliggande bostadshusen är panncentralen därtill välbevarad med ett stort inslag av ursprungliga detaljer. På så vis är byggnaden den sista referensen till hur området såg ut då det stod färdigt 1962. De främsta kulturhistoriska värdena är dock kopplade till byggnaden som fond för berättelsen om det svenska välfärdssamhällets framväxt och svenskarnas levnadsvillkor under 1950- och början av 60-talet.

Pensionären Arvid Eriksson blickar ut över den växande bebyggelsen i kvarteret Marmorn år 1961. Notera räcket (och den hängande solavskärmningen) – en detalj som försvunnit på bostadshusen under åren men som finns kvar på panncentralen (jämför med bilden på sidan 10). Foto: Uppsala-Bild, ur Upplandsmuseets bildarkiv.

VÄRDEBÄRARE

För att tydliggöra vilka egenskaper som är av störst betydelse för byggnadens kulturhistoriska värden redovisas här ett antal värdebärare.

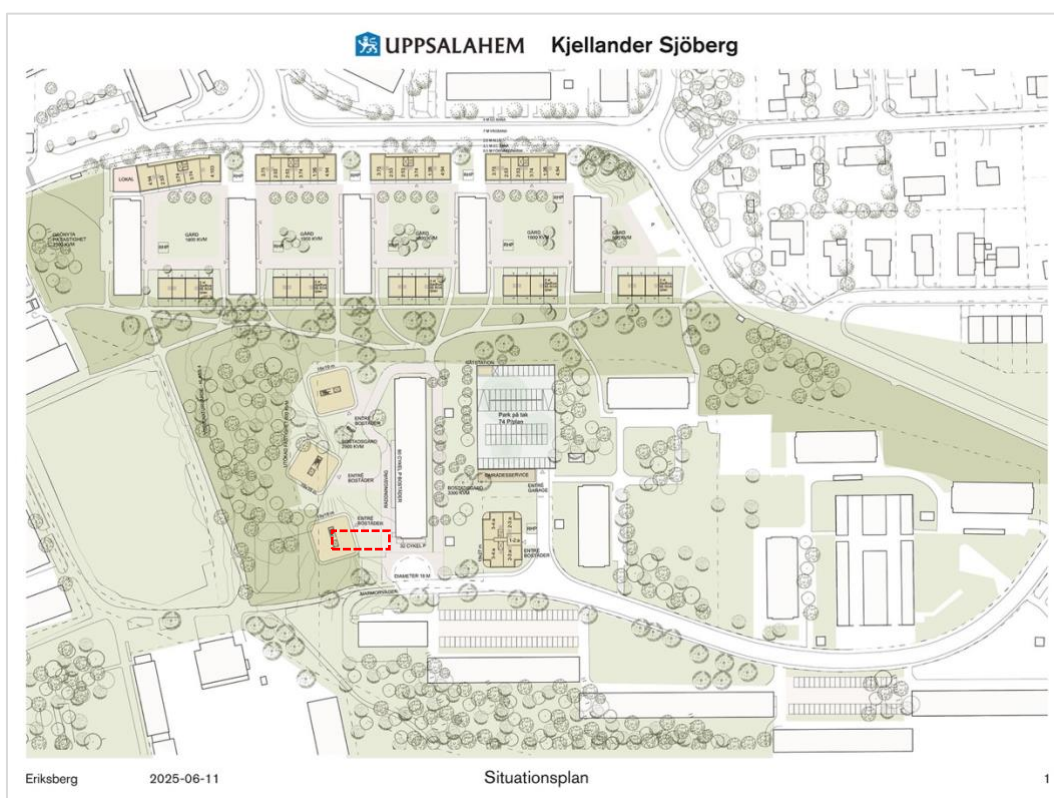
- *Byggnaden med dess ursprungliga funktioner, panncentral, förskola och samlingslokal*, är ett enskilt och bra exempel på hur samhället såg ut omkring 1960. Funktionella moderna bostäder med en gemensam värmecentral, en förskola som gav de gifta kvinnorna möjligheten att arbeta och samlingslokalen som plats för gemensamma aktiviteter i en tid starkt färgad av socialismens värderingar.
- *Byggnadens funktioner redovisas i arkitekturen*. De ännu bevarade ursprungliga fönsterbanden är orienterade mot söder för att ge rikligt med ljus åt förskolan och samlingssalen. Panncentralen har däremot låga fönsterband under takfoten.
- *Den höga skorstenen är ett signum för flerbostadsområden från denna tid*. Varje område krävde sin egen värmecentral innan utbyggnaden av fjärrvärmenäten.

- Den låga byggnaden är uppförd i suterräng för att anpassas till terrängen på platsen.
- De tegelklädda fasaderna kontrasterar mot bostadshusens putsade väggar och markerar på så vis att byggnaden är avsedd för en annan funktion.
- Panncentralens smidesräcke är av samma typ som de bostadshusen hade från början. Således är panncentralens räcke det enda bevarade av ursprunglig typ.

ANTIKVARISK KONSEKVENSANALYS

FÖRESLAGNA FÖRÄNDRINGAR

Enligt förslaget skall merparten av den planerade förtätningen ske i den norra delen av planområdet, intill husen längs Granitvägen. Tre punkthus är tänkta att uppföras längs den västra sidan av fastigheten Eriksberg 33:1 varav ett sammanfaller med panncentralen som därmed måste rivas. Ett ytterligare skäl till rivningen är att man planerar en räddningsväg mellan de nya punkthusen och det befintliga skivhuset.

Förslagshandling av Kjellander Sjöberg daterad 2025-06-11 med platsen för panncentralen inringad.

FÖRSLAGETS PÅVERKAN PÅ OMRÅDETS KULTURVÄRDEN (PBL 2 OCH 8 KAP.)

Att panncentralen rivs innebär att en välbevarad byggnad med två centrala funktioner för området historiskt sett försvinner. Därmed försvinner också en betydelsefull del av berättelsen om Eriksberg. Kulturmiljöns läsbarhet, det vill säga möjligheten att förstå områdets historia och sammanhang, försvagas. Eriksberg är dock inget unikt område och panncentralen ingen unik byggnad. Liknande områden finns på ett stort antal platser runt om i landet och än så länge även samtida förskolor och panncentraler, trots att många av de senare rivits av olika skäl. Sett till området som helhet medför rivningen en ytterst begränsad negativ påverkan på områdets kulturvärden i relation till de förändringar som redan genomförts och den förändring av områdets karaktär som den föreslagna förtätningen kommer att innebära.

BILDBILAGA

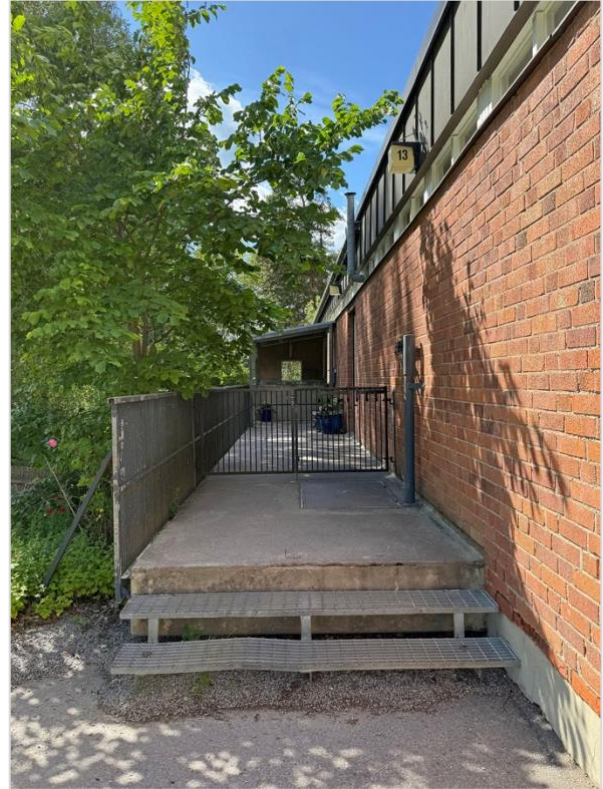
Sedd från sydväst ger panncentralen intryck av att vara en ren verksamhetsbyggnad med ljusa lokaler bakom de många fönstren. Ursprungligen fanns en förskola i bottenplanet och en samlingslokal en trappa upp. Notera den höga skorstenen på bostadshuset i bakgrunden.

Den slutna östra fasaden visar tydligt vilken del av byggnaden som rymmer panncentralen.

Till följd av terrängen, växtligheten och den låga profilen ger byggnaden ett diskret intryck sett från norr.

Ovan t.v.: Räcket längs gången till den ursprungliga samlingssalens entré är fortfarande bevarat. Likadana räcken fanns även på bostadshusen tidigare.

Ovan t.h.: Gången till den ursprungliga samlingssalen löper längs panncentralens närmast slutna tegelvägg.

Vänster: Teglet, fasadens plåttäckningar av koppar, fönsterbandet och armaturen är alla bevarade originaldetaljer anno 1962.

Ovan t.v.: Fönsterbanden på den södra fasaden har fortfarande sina ursprungliga träfönster bevarade.

Ovan t.h.: Samtliga entrédörrar är utbytta mot aluminiumdörrar av standardtyp.

Vänster: Bostadshuset i kvarteret Marmorn har genomgått flera fasadrenoveringar som lett till att husens ursprungliga karaktär förvanskats. Fönstren, dörrarna och balkongfronterna är utbytta, de tidigare hängande solavskärmningarna är borttagna, nya skärmtak har byggts vid entréerna och fasaderna har fått en ny färgsättning.